

Els castells, de la tradició a l'espectacle

FRANCESC PARÉS

Castellers del Serrallo. Els castells han esdevingut una bandera de la manera de fer dels catalans.

Des dels anys 70 els castells han viscut moments de glòria. El creixent interès dels mitjans pel fet casteller i la progressiva implantació en la societat catalana fan que hagin esdevingut tot un símbol.

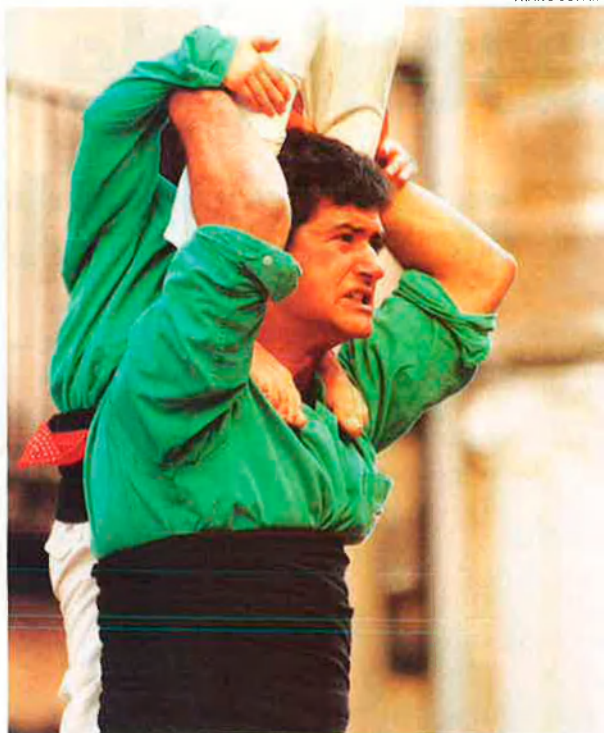
Enguany farà quinze anys del primer castell de nou de la nova època d'or, en la qual ara ens trobem de ple. El 25 d'octubre de 1981 la Colla Vella dels Xiquets de Valls obria un nou camí al fet casteller recuperant el quatre de nou amb folre, una construcció que no s'havia vist des del segle passat. Enguany és també l'any del Congrés Casteller i any de concurs: una competició bianual que es fa a la plaça de toros de Tarragona entre la majoria de les colles castelleres. L'any 1996 és també un nou pas en l'expansió espectacular que, des dels anys 70, han viscut els castells; una expansió que ha consolidat l'espectacle en l'univers simbòlic dels catalans i que ha canviat força la mateixa idiosincràsia dels castells.

A poc a poc, a mesura que el fet casteller va conquerint nous espais per consolidar-s'hi tant geogràficament com mediàticament, els castells cobren a ulls de molts profans, o de gent tot just arribada a l'univers casteller, uns matisos que no havien tingut fins ara. D'una manera similar al que va passar amb la sardana al final del segle passat, els castells han esdevingut una bandera de la manera de fer dels catalans, un espectacle genuïnament nacional per a moltes persones, especialment fora de l'àrea tradicional. L'atenció que, a poc a poc, els mitjans de comunicació de la capital del Principat han anat concedint als castells i el fet que s'hagin multiplicat les colles a l'àrea de Barcelona han esdevingut el trampolí ideal per llançar els castells a tot el

Principat i, fins i tot, en alguns altres indrets dels Països Catalans. Aquesta extensió geogràfica ha permès de formular, cada vegada més clarament, un judici que, si més no, ja era en l'aire durant la transició a la democràcia (i per tant durant els moments més efervescents de la reivindicació nacional): els castells eren una mena de símbol que, afegint-hi el conegut adagi "força, equilibri, valor i seny", conceptualitzaven l'essència de Catalunya, igual que la dansa nacional, la sardana.

Així, en els últims anys del franquisme es consolida la colla de Barcelona, recuperada l'any 1969, després d'una experiència sense èxit els anys 50. Mentre Valls i el Vendrell viuen els darrers moments de lluita per la supremacia, que finalment es resoldrà en favor de la capital de l'Alt Camp, l'àrea de Barcelona, un cop demostrada la viabilitat de la colla del Cap i Casal, comença a moure's al voltant d'un fenomen associatiu nou que ofereix una sèrie d'atractius (convivència, possibilitat de superació, desenvolupament dels valors de solidaritat i treball en equip, fidelitat nacional...) que el fan irresistible en determinats àmbits necessitosos de símbols.

D'aquesta manera, un antic espectacle de festa major vinculat a l'àrea oriental de la Catalunya Nova (Camp de Tarragona, Penès, Conca de Barberà i Anoia) comença a

FRANCESC PARES

Fins als anys 70 no es pot parlar d'una veritable expansió geogràfica. Des de Barcelona anirà adquirint el seu caràcter nacional.

veritable expansió geogràfica dels castells, una expansió que, des de Barcelona, anirà adquirint el seu caràcter nacional.

Pel que fa a aquest canvi de perspectiva de la significació dels castells, hi ha dos moments més que resulten decisius. Primerament, la conquesta dels castells de nou pisos, l'any 1981. Construccions d'aquesta alçada no es veien des de les festes de Santa Tecla de Tarragona del 1889. El trencament del mite permet d'atènyer el màxim nivell històric dels castells i, així, l'espectacle en surt beneficiat. Tanmateix, els primers anys, els castells de nou seran patrimoni de la Colla Vella de Valls, un monopoli que no es trencarà fins al 1986, quan l'altra colla valenciana assolirà per primer cop un castell de nou. Les construccions de nou, doncs, tenen una importància decisiva en el prestigi simbòlic que els castells van adquirint, perquè representen la majoria d'edat com a espectacle.

L'expansió castellerà. Un segon punt d'importància decisiva és l'accés d'una colla de fora de l'àrea tradicional, els Minyons de Terrassa, a aquesta mena de construccions. El 18 de novembre de 1988 la colla terrassenca carrega el tres de nou amb folre. És la demostració feaent del seu progrés meteòric en els nou anys anteriors, del no-res al sostre, però, a més, és la demostració que no sols es poden fer castells fora de l'àrea tradicional, sinó que se n'hi poden fer del màxim nivell. Aquesta última afirmació rebrà dues proves decisives més: el 21 de novembre de 1993, quan la colla de Terrassa aconseguirà un cas-

Informàtica i castells

La composició socioeconòmica de les colles castelleres ha canviat, aquests darrers anys. Amb el boom casteller dels anys 70, i sobretot el dels anys 90, els castells han passat de ser un espectacle per a tothom, però fet sobretot per gent treballadora sense més -pagesos, pescadors i, més modernament, tot mena d'obrers- a ser una activitat en què tothom pot participar. Això ha fet que, en el marc d'una colla castellerà, hi visquin des de camàlics del port fins a advocats. És clar, en aquest procés, no hi podien faltar tampoc els informàtics.

La pertinença de persones relacionades amb els món de la informàtica a colles castelleres ha facilitat la incorporació d'aquesta especialitat a la tècnica castellerà. El cas és que els membres d'una colla aporten les seves virtuts al col·lectiu i, així, si una persona veu utilitat a aplicar la informàtica als castells, sempre pot fer-ho veure a l'equip tècnic de la colla i tirar endavant la idea.

A banda solucions òbvies pel que fa a la gestió, la informàtica pot servir per a preparar solucions d'ordre tècnic. Així, per exemple, els Minyons de Terrassa treballen amb un programa que els permet de fer una selecció adequada dels efectius que han de salvar una estructura determinada, a través d'un banc de dades amb les característiques físiques dels membres de la colla. La Colla Jove de Tarragona també treballa per dotar de suport informàtic l'equip tècnic de l'agrupació. Però, potser, la contribució més gran són les pàgines servides a la xarxa Internet sobre castells, un treball que han efectuat un grup d'informàtics de la colla. Tot i la seva condició d'espectacle tradicional, els castells són sobretot un lloc en què es troben persones que treballen per un objectiu comú. Per tant, no és estrany que els informàtics també hi ajudin.

J. J.

FRANCESC PARÉS

tell mai vist abans —el dos de nou—, i el 24 de setembre de 1995, quan la mateixa colla arribarà abans que cap altre competidor a assolir el cinc de nou.

Amb aquest bagatge, l'entrada de la televisió ha acabat d'inflar la pilota i ha convertit els castells en un referent cultural a tot Catalunya. Així, l'any passat va néixer la colla de Lleida i enguany té previst d'aparèixer alguna colla a l'àrea de Girona (Salt o la Jonquera sembla que ho tenen molt avançat). Però potser el que encara sorprèn més, tenint en compte que aquest nou enfocament donat als castells des de Barcelona els planteja com un espectacle nacional del Principat, és que, fora del Principat, en altres indrets dels Països Catalans, s'ha començat a remoure la possibilitat de donar carta de naixement a colles castelleres.

La connexió valenciana. El cas del País Valencià és potser el més curiós, perquè, si més no actualment, hi ha un acord bastant generalitzat sobre la paternitat valenciana dels orígens dels castells. Els experts, impeditos d'anar més enllà per la foscor de les dades, han fixat l'origen dels castells en un ball que es practicava durant els segles XVII i XVIII al Camp de Tarragona, conegut per "ball de valencians". Aquest ball, el nom del qual probablement feia referència a la seva condició de dansa basada en la Moixeranga valenciana, la qual manté unes similituds prou clares amb els castells, va anar perdent tota la coreografia fins a reduir-se a la torreta que n'era l'acabament. Aquesta torreta va

anar creixent fins a convertir-se en l'espectacle central de les festes majors d'una bona part del Penedès i del Camp de Tarragona i, especialment, de les tres grans capitals castelleres, Valls, Tarragona i Vilafranca. De fet, a Tarragona, les colles castelleres locals originàries, que van acabar desapareixent davant la puixança valenca —amb l'atribució del patrimoni casteller a la capital de l'Alt Camp—, van ser conegudes per balls de valencians fins que no van plegar, els anys 50 del segle passat.

Aquest espectacle era fet per pobladors del que més tard se n'ha dit l'àrea tradicional, especialment per la gent de Valls, que van ser els qui van definir els castells tal com ara els coneixem, gràcies al progrés sense competència que les colles valenques van mantenir entre els anys 60 i 90 del segle passat. Algunes actuacions fora d'aquesta àrea oriental de la Catalunya Nova no pertorbaven aquest caràcter d'espectacle local. Així, hom pot consignar-ne actuacions a Barcelona o a Terrassa abans de l'acabament del segle XIX i, fins i tot, referències de colles a Barcelona i a

FRANCESC PARÉS

Els castells es relacionen molt amb el País Valencià. Hi ha un acord unànim sobre la paternitat valenciana.

la vila de Gràcia (municipi fins al 1897) a la darrerria del segle, formades, això sí, per gent originària de l'àrea tradicional. Entrat aquest segle, se'n destaquen actuacions a Vic, Girona o Ciutat de Mallorca abans de la guerra del 1936-1939.

Així, doncs, cal fixar el punt d'inflexió d'una nova manera de veure els castells en els anys 70. De la mateixa manera que la necessitat de símbols del nacionalisme burgès tot just creat va afavorir l'expansió de la sardana al Principat a la darrerria del segle passat (una expansió que, per

Radiografia casteller

Els castells han estat restringits fins fa ben poc a la seva àrea de desenvolupament tradicional, el Camp de Tarragona i el Penedès. Fins i tot havien desaparegut –si bé continuaven com a activitat esporàdica– d'indrets com l'Anoia o la Conca de Barberà; és a dir, que havien reduït la seva àrea d'influència. Tot just començada la dècada dels 60, hi ha dues colles a Valls (l'una de les quals havia de desaparèixer poc després), dues a Tarragona, una al Vendrell, una a Vilafranca, una a l'Arboç i una més a Barcelona: el Cos de Castellers dels Ballets de Catalunya, que tampoc no havia de durar gaire més. En total, vuit colles castelleres.

Trenta-cinc anys després hi ha trenta-vuit colles castelleres, entre les quals agrupacions del Baix Llobregat, el Vallès, el Bages i el Segrià, com a zones de nova incorporació a l'espectacle casteller. A banda, s'han recuperat els castells del Baix Camp i s'han fet colles en indrets de tradició casteller, però que fa trenta anys no en tenien cap (Garraf, Conca de Barberà, Anoia). Així doncs, l'expansió geogràfica dels castells per tot el país és un fet. Aquesta ampliació de l'activitat dels castellers ha fonamentat la seva vocació d'espectacle nacional i, a més, ha permès que els mitjans de comunicació de la capital els prestessin una atenció que ha estat definitiva en la seva popularització.

Tornem, tanmateix, al 1960. D'aquelles colles aleshores existents, la Muixerria valenciana i la de Barcelona (a banda una altra colla de poca vida, activa a Gavà l'any 1961) trigaren poc a desaparèixer, amb la qual cosa, el ventall de colles es veié encara més reduït. Amb tot, el 6 de juny de 1969, en el marc de la inauguració de la primera fase del monument als castellers del Vendrell, sortí a la llum la nova colla de Barcelona, que havia de ser pionera en l'extensió dels castells per tot el cinturó de la capital catalana, gràcies a la supervivència –fet que va faltar al Cos de

Castellers dels Ballets de Catalunya (1958-1961).

Sempre endavant. L'any 1970, Valls recuperava la dualitat casteller amb el naixement de la Colla Joves. El desembre de l'any següent neixen els Bordegassos de Vilanova i l'any 1975 entren en activitat els Nois de la Torre. De fet, tota la dècada dels 70 fou molt prolífica en noves colles, però moltes van desaparèixer la dècada següent: Castellers de Sitges, Brivalls de Cornudella, Castellers d'Altafulla, etc. De tota manera, amb el canvi de dècada, es produeix una nova estirada, molt més decisiva, tant per la qualitat que assoliran les colles sorgides aleshores com pel fet que dues d'elles apareixen en una comarca sense implantació casteller anterior, com és el Vallès Occidental (Minyons de Terrassa i Joves de Tarragona, any 1979; Castellers de Terrassa, 1980; Xiquets de Reus, 1981; totes elles agrupacions que actualment fan castells de nou o són a punt de fer-ne). Tot i així, el naixement de noves

colles moltes vegades s'equilibrarà amb la desaparició d'unes altres de més veteranes. Durant els anys 80, desapareixen les colles de Montmeló, Cornudella, Sitges, la Colla de Mar de Vilanova, els històrics Minyons de l'Arboç (fundats l'any 1958), i alguna més, fet que redueix l'impacte de l'aparició, durant aquesta dècada, de colles com els castellers de Castelldefels, els Xiquets de la Vila d'Alcover o els Vailets de Gellida.

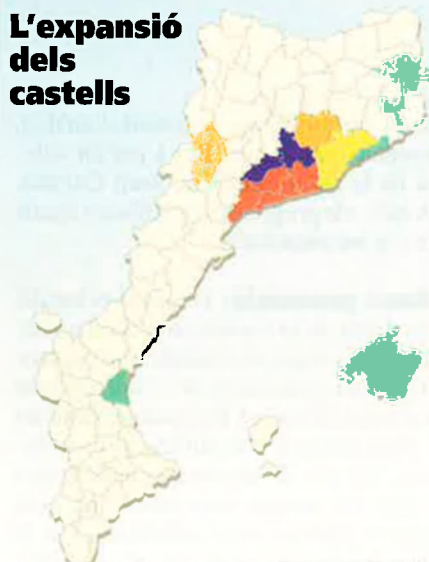
De tota manera, aquell esclat de final dels 70 i començament dels 80 fonamentarà l'explosió posterior, esdevinguda a partir de l'any 1991, com sigui que les noves colles s'emmirallaran en les agrupacions nascudes aquell moment i en els progressos que assoleixen –especialment, els Minyons de Terrassa, que fan castells de nou en nou anys d'existència, sense cap tradició anterior.

L'any 1991 naixeran quatre colles. L'any següent n'entraran en funcionament dues més: Ganxets de Reus i Castellers de Molet. Al 1993 l'estirada torna a ser més forta (quatre colles més, l'una d'elles en una comarca sense cap tradició casteller, els Tirallongues de Manresa). L'any 1994 comencen a funcionar sis colles. La temporada passada van entrar en activitat tres colles més, l'una d'elles a Lleida, lloc també sense tradició casteller. Els números són clars: entre 1991 i 1995 han nascut dinou colles, gairebé les mateixes que funcionaven fins aleshores (d'aquelles, n'ha desaparegut una, la Jove de Vilanova).

Però aquest impuls no s'atura, perquè, en aquest moment, es mou gent per construir colles castelleres en diversos llocs que no en tenen tradició, com és alguna població de les comarques del nord-est del Principat, el Maresme o, fins i tot, fora del Principat, tant al País Valencià com a les Illes. Evidentment, el creixement geogràfic dels castells és un dels factors que més expliquen la seva popularitat actual.

J. J.

L'expansió dels castells

- Comarques castelleres tradicionals
- Comarques d'implantació castellera moderna (1979...)
- Comarques d'implantació castellera recent (1990...)
- Comarques de tradició castellera que han recuperat els castells recentment
- Comarques amb una possible implantació castellera immediata

Nombre de colles:

Baix Camp	3
Tarragonès	6
Alt Camp	3
Baix Penedès	2
Alt Penedès	3
Garraf	2
Baix Llobregat	6
Barcelonès*	3
Vallès Occidental	4
Vallès Oriental	2
Segrià	1
Bages	1
Conca de Barberà	1
Anoia	1

Àrees de pròxima implantació castellera:

Gironès
Alt Empordà
Mallorca
Horta
Maresme

* Castellers de Barcelona es van constituir el 1969

OROL IMATFI

tius castellers en multitud de campanyes publicitàries. A més, a Barcelona o a Terrassa, però també en alguns altres indrets de l'àrea de Barcelona, han superat una de les assignatures pendents: omplir plaça. Podem recordar la imatge de la plaça de Sant Jaume de Barcelona plena de gom a gom en les darreres actuacions castelleres de la Mercè.

Però és que fins i tot a les comarques tradicionals aquesta expansió s'ha notat. Tarragona ha assolit la xifra sorprenent de quatre colles convivint en una mateixa ciutat Alcover, on alguns fixen l'origen dels castells, no va tenir colla pròpia fins als anys 80. Reus que, tot i trobar-se de ple en l'àrea castellera tradicional, mai no havia estat gaire entusiasta d'aquest espectacle, té ara dues colles castelleres, l'una d'elles a un pas de fer castells de nou. Darrerament, dues poblacions tradicionalment castelleres, Montblanc i Igualada, que havien perdut una gran part de la pujança durant el present segle, han recuperat la colla pròpia.

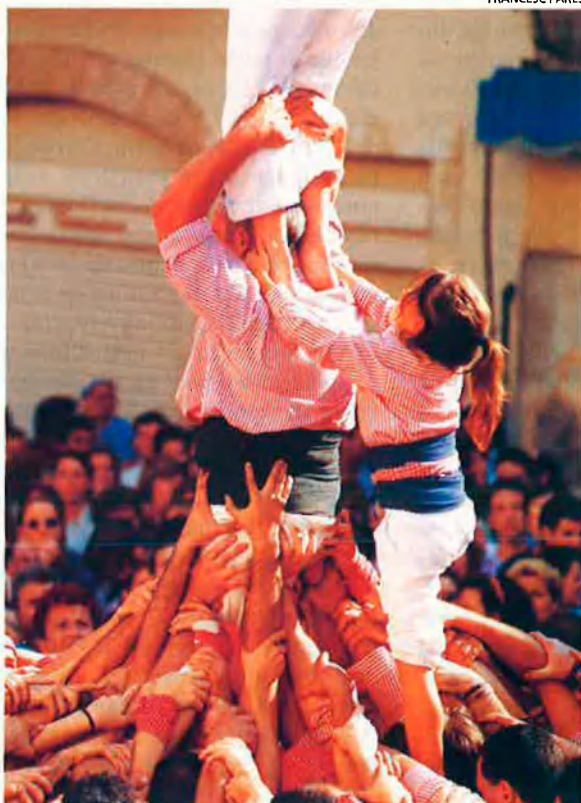
Així, doncs, el canvi ha estat en tots els ordres i a tots els indrets. Ara, caldrà veure què planteja el futur. L'expansió geogràfica és un fet que, de moment, no sembla pas que hagi de tirar enrere. L'interès dels mitjans també sembla que continuarà augmentant. Caldrà veure fins on poden arribar les colles en les seves construccions, quin és el límit, i si aquest interès generalitzat es pot mantenir. És poc probable, això sí, que es produeixi un crack com el del segle passat, perquè les circumstàncies socioeconòmiques són difícilment repetibles. El que és segur és que res no tornarà a ser com abans. Els castells han fet un pas que, d'alguna manera, els ha separats dels seus propietaris de tota la vida, per convertir-los en cosa de tothom. Aquest pas ha canviat per sempre més aquest espectacle tan peculiar. Amb tots els interrogants que calgui (i potser això és un debat encara per fer), els castells han avançat molt en la seva conceptualització com a espectacle nacional. Si això és bo o és una cosa dolenta, és una cosa que cadascú haurà de decidir.

Jordi Jaria

cert, va ser nefasta per als castells, perquè va agreujar la crisi profunda que ja vivien), el progressisme nacionalista viscut com a ideologia predominant durant els anys 70 a Catalunya va començar una apropiació dels castells que, a poc a poc, ha anat desembocant en una interpretació d'espectacle nacional, transcendent dels seus orígens locals estrictes. Fins i tot la Generalitat de Catalunya ha fet servir motius castellers en una de les seves darreres campanyes institucionals.

Certament, els castells passen una època de canvi. Han crescut com no ho havien fet mai. Els assoliments del segle passat, viscuts fa un temps com a reptes inabastables, són superats un per un, i fins i tot es fan castells que no s'havien fet mai. Hi ha més colles que mai, a més indrets que mai, i es fan més castells que mai. Indiscutiblement, en aquest moment històric, els castells són molt més que l'element central de les festes majors d'una àrea determinada del país.

Els castells van ser vistos per milions de persones en la cerimònia inaugural dels Jocs Olímpics, han creuat l'Atlàntic amb les actuacions de la Colla Vella a Houston i Chicago, han estat protagonistes d'un espot d'un canal de televisió japonès, han aparegut mo-

FRANCESC PARÉS